

STAREA MEDICINEI ȘI HIGIENEI LA
ROMÂNII DIN CEA DE A DOUA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XVIII-LEA

DUPĂ INFORMAȚIUNI DIN
„GESCHICHTE DES TRANSALPINISCHEN DACIENS”
DE FR. I. SULZER

TEZĂ

PENTRU

DOCTORAT ÎN MEDICINĂ ȘI CHIRURGIE

PREZENTATĂ ȘI SUSȚINUTĂ ÎN ZIUA DE 9 MARTIE 1939

DE

ANA-PIA MEHEDIŢI

Fostă externă a Clinicilor Universitare din Cluj

C L U J

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMĂNEASCĂ”

1939

STAREA MEDICINEI ȘI HIGIENEI LA
ROMÂNII DIN CEA DE A DOUA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XVIII-LEA

DUPĂ INFORMAȚIUNI DIN
„GESCHICHTE DES TRANSALPINISCHEN DACIENS“

DE FR. I. SULZER

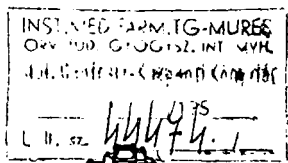

DOCTORAT ÎN MEDICINĂ ȘI CHIRURGIE
PREZENTATĂ ȘI SUSȚINUTĂ ÎN ZIUA DE 9 MARTIE 1939

DE

ANA-PIA MEHEDIŢI

Fostă externă a Clinicilor Universitare din Cluj

24 MAY 2005

C L U J

TIPOGRAFIA „CĂRTEA ROMĂNEASCĂ“

1939

UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I” DIN CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ

Decan : Prof. Dr. DRĂGOIU I.

Profesori :

Clinica stomatologică	Prof. Dr. ALEMAN I
Microbiologia	„ „ BARONI V.
Fiziologia umană	„ „ BENETATO GR.
Istoria Medicinii	„ „ BOLOGA V.
Patologia generală și experimentală	„ „ BOTEZ A. M
Clinica oto-rino-laringologică	„ „ BUZOIANU GH.
Istologia și embriologia umană	„ „ DRĂGOIU I.
Semiologie medicală	„ „ GOIA I.
Clinica ginecologică și obstetricală	„ „ GRIGORIU C.
Clinica medicală	„ „ HAȚIEGANU I.
Medicina legală	„ „ KERNBACH M.
Chimia biologică	„ „ MANTA I.
Clinica oftalmologică	„ „ MICHAÏL D.
Clinica neurologică	„ „ MINEA I.
Igiena și igiena socială	„ „ MOLDOVAN I.
Radiologia medicală	„ „ NEGRU D.
Anatomia descriptivă și topografică	„ „ PAPILIAN V.
Clinica chirurgicală } Medicină operatoare }	„ „ POP A.
Clinica Infanțilă	„ „ POPOVICI GH.
Farmacologia și farmacognozia (supl.)	„ „ POPOVICI GH.
Chimia medicală	„ „ SECĂREANU ȘT.
Balneologia	„ „ STURZA M
Clinica dermato-venerică	„ „ TĂTARU C.
Clinica urologică	„ „ ȚEPOSU E.
Clinica psihiatrică	„ „ ȚRECHIA C.
Anatomia patologică	„ „ VASILIU T.
Igiena generală	Agr. ZOLOG M.
Fizică medicală	Conf. BĂRBULESCU N.

JURIUL DE PROMOȚIE :

Președintele tezei : Prof. Dr. V. BOLOGA

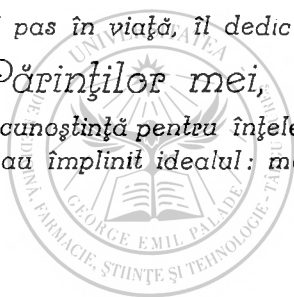
Membrii : { Prof. Dr. I. MOLDOVAN
 „ „ D. NEGRU
 „ „ I. MINEA
 „ „ M. STURZA

Supleant : D-l Docent Dr. L. POP

Primul pas în viață, îl dedic

Părinților mei,

*în semn de recunoștință pentru înțelegerea lor
cu care mi-au împlinit idealul : medicina.*

Țin să mulțumesc domnilor profesori care
mi-au făcut onoare să primească a intra
în juriul meu de promoție și în primul rând

D-lui Prof. Dr. V. Bologa,
pentru bunăvoința pe care mi-a arătat-o
încredințându-mi acest subiect, care a fost
pentru mine o delectare spirituală.

SULZER ȘI OPERA LUI.

În opera sa „Geschichte des Transalpinischen Daciens”, Sulzer atinge de multe ori chestiuni în foarte strânsă legătură cu medicina.

Culegerea acestor informațiuni ar fi ușoară, iar concluziile la care ele duc, foarte simple.

Complexul împrejurărilor locale însă pe de o parte, precum și anumite motive personale autorului pe de altă parte, sunt determinante pentru o justă apreciere a adevărului. Și dacă pentru primele, nouă mai mult decât autorului ne este ușoară o documentare obiectivă — dată fiind acea perspectivă a timpului, care clarifică istoria, — pentru celelalte însă, se impune nevoia de a cunoaște pe autor și împrejurările în care a scris lucrarea sa și care l-au determinat uneori la aprecieri subiective.

Ca om, Sulzer pare a fi fost un spirit luminat și cultivat. A făcut studii juridice și a fost, până la venirea lui în țările românești „auditor” în armata austriacă.

La 1773, vine în Muntenia, fiind chemat de Ipsilante, pentru ca să alcătuiască primul cod scris de legi. Odată la Curte însă, i se propune o acțiune diplomatică pe care el pretinde a o fi socotit nedemnă și pe care refuzând-o își atrage disgrația și lipsa de atenție a domnitorului. I se permite apoi, să predea lecții de drept unor tineri doritori de învățătură, dar în curând rămâne și fără elevi, aceștia părăsindu-l unul câte unul: „ce rost aveau cursuri de drept, într'o țară unde nu există drep-turi”.

Se căsătorește cu Ioana de Drauth, fiica unui senator din Brașov și obține prin aceasta, naturalizarea, ceea ce-i dă dreptul să încerce să obțină demnitatea de judecător. Nu obține însă nici acest post. Și cum, după expresia sa, „trebuie să ai un

post și bani aici, ca să nu fi socotit între porci: aut in aula, aut in staula", devine iremediabil certat cu starea de lucruri din țările românești: urăște pe domnitori, pe demnitari și boeri și-și îndreaptă toate silințele în altă direcție: se ajungă consul al Austriei în Muntenia.

În acest scop, interesat deci, scrie opera care ne interesează despre țara și viața românilor (din acele vremuri și nu-și uită decât foarte rareori scopul.

Dealungul întregii povestiri, domină: o neobosită satirizare a păturei conducătoare — străină de popor, lacomă, incultă, lipsită de preocupări superioare, ducând o viață de trândăvie și abuzând de hărnicia și răbdarea celor mici, — nepomenind nimic de acei boeri români cum se cade care trebuie să fi existat, ca să rămână vie din cartea sa impresia rea; un imn de entuziasă slăvire a bogățiilor și posibilităților pământului; adesea o înțelegătoare deplângere a stării mizerabile a poporului de jos — încovoiat sub greutatea dărilor și obligațiilor pe care numai el le are în țările acestea (și dă dovada edificatoare a tributelor de milioane de lei¹⁾ care se storceau anual numai dela cele circa 75.000 de familii plătitoare de țărani); și pretutindenii, exemplificări care subliniază cât de mult a avut de îndurat în aceste țări lipsite de cultura occidentală „un om de suflet, de principii” care a pătruns în toate misterele localnicilor.

Vrea să apară un cât mai perfect cunoscător al situației. Vrea să convingă anturajul împăratului, de marele folos ce-ar putea avea patria sa din exploatarea bogățiilor acestei țări, „cea mai propice din lume pentru negoț și cea mai potrivită pentru navigație”, al cărui comerț ar putea aduce 80—100% capitalului investit (citat de autor, după Baumelle), lucru pentru care ar fi necesară trimiterea unui consul în Țările Românești, în persoana unui om „integru, bun patriot, care să cunoască însă și situația din aceste țări”, persoană în care se vizează.

¹⁾ E vorba de leul vechi, dinainte de 1866, unitatea monetară veche egală cu 40 parale, adică cu 33 bani, după noua unitate monetară, leul de după 1870.

METODA DE LUCRU.

În lucrarea de față am extras din cele trei volume — care însumează aproape 2000 de pagini — ale operei lui Sulzer: acele date care au vreo legătură directă cu medicina, în general — cu istoria medicinei, în special — precum și acele date prin care cititorul sau cercetătorul, și-ar putea face o idee mai reală despre starea culturală, materială, politică, într'un cuvânt despre starea socială a strămoșilor noștri din cea de a doua jumătate al secolului al XVIII-lea, stare care explică și scuză atâtea din adevărurile, de interes istorico-medical, spuse de autor, de cele mai multe ori cu nuanțe de ironie.

Știrile de interes istorico-medical răspândite în cursul povestirii sale, absolut fără metodă — nu acela fiind scopul operei lui Sulzer — au fost grupate în lucrarea de față în capitole, pentru a fi ușurată folosirea lor, în scopul cercetării istorico-medicale.

Am căutat, pe cât a fost posibil, să le dau acestor capitole ținută de întreg și de aceea, citatele din opera cercetată au fost întregite, explicate ori legate — uneori — prin complectări care rezultau din spiritul paginilor parcurse cu atenție, fără să fi găsit totuși necesară extragerea din ele a vreunor știri.

Pentru cunoașterea autorului și deci pentru mai reala interpretare a operei — în posibilitățile și tendințele sale — am cercetat câteva surse, unele contemporane lui, iar altele mai recente.

* * *

Din punct de vedere al exactității informațiilor culese cred că afirmațiunile autorului se pot clasa în următoarele categorii:

a) Afirmațiuni care dovedesc, din partea unui străin, pe lângă obiectivitate, un puternic spirit de observație și înțelegere a fenomenelor sociale întâlnite, în raport cu împrejurările specifice, locale.

Exemplu: Aprecierea spiritului deschis, ospitalier, demn — deși îndoit de urgia unei vitrege stări sociale și înăbușit de tradiție și lipsă de cultură, — viteaz, iertător, foarte capabil de sacrificii și iubitor și însetat de dreptate, — spiritul adevăratului român de totdeauna.

b) Afirmațiuni care dovedesc o mare supărare a autorului pe un anumit strat social, căruia nu-i poate ierta faptul de a-l fi păcălit și păgubit, după datina locului și aceluia strat social al timpului.

Exemplu: Reaua impresie pe care caută și uneori reușește să o inspire, despre caracterul și unele obiceiuri ale puternicilor timpului: domnitori, demnitari, boeri.

c) Afirmațiuni, care deși subliniate de acelaș mobil de mai sus, au totuși corectivul obiectivității omului de știință.

Exemplu: Rectificări pe care autorul le face el însuși, unor afirmațiuni prea defăimătoare ale altora despre acelaș strat social, după ce însă le-a citat și înflorit cu ironii — uneori fine.

d) Informațiuni cari dovedesc o străbateră în lung și în lat a anumitor regiuni și așezări sociale și deci, o cunoaștere personală mai mult sau mai puțin documentată, a oamenilor și a lucrurilor.

Exemplu: Descrierea unor regiuni, bogății, obiceiuri; explicarea anumitor fenomene sociale, ca de ex. greutatea țaranului de a face față multelor și strict impuselor dări; sfaturi pentru remedierea unor rele, etc.

e) Informațiuni care provin din auzite sau din citite și pe care-și bazează uneori aprecierile și descrierile.

Exemplu: citate din Carra și alții — scrise sau auzite —, uneori admise în totul de el, alteori însă combătute doar pentru impresia neverosimilă ce-i fac și câteodată pentru constatările contrare, făcute de el.

f) În fine, informațiuni tendențioase, făcute cu scopul de a impresiona și determina anumite persoane, pentru scopuri pe care vrea să și-le servească.

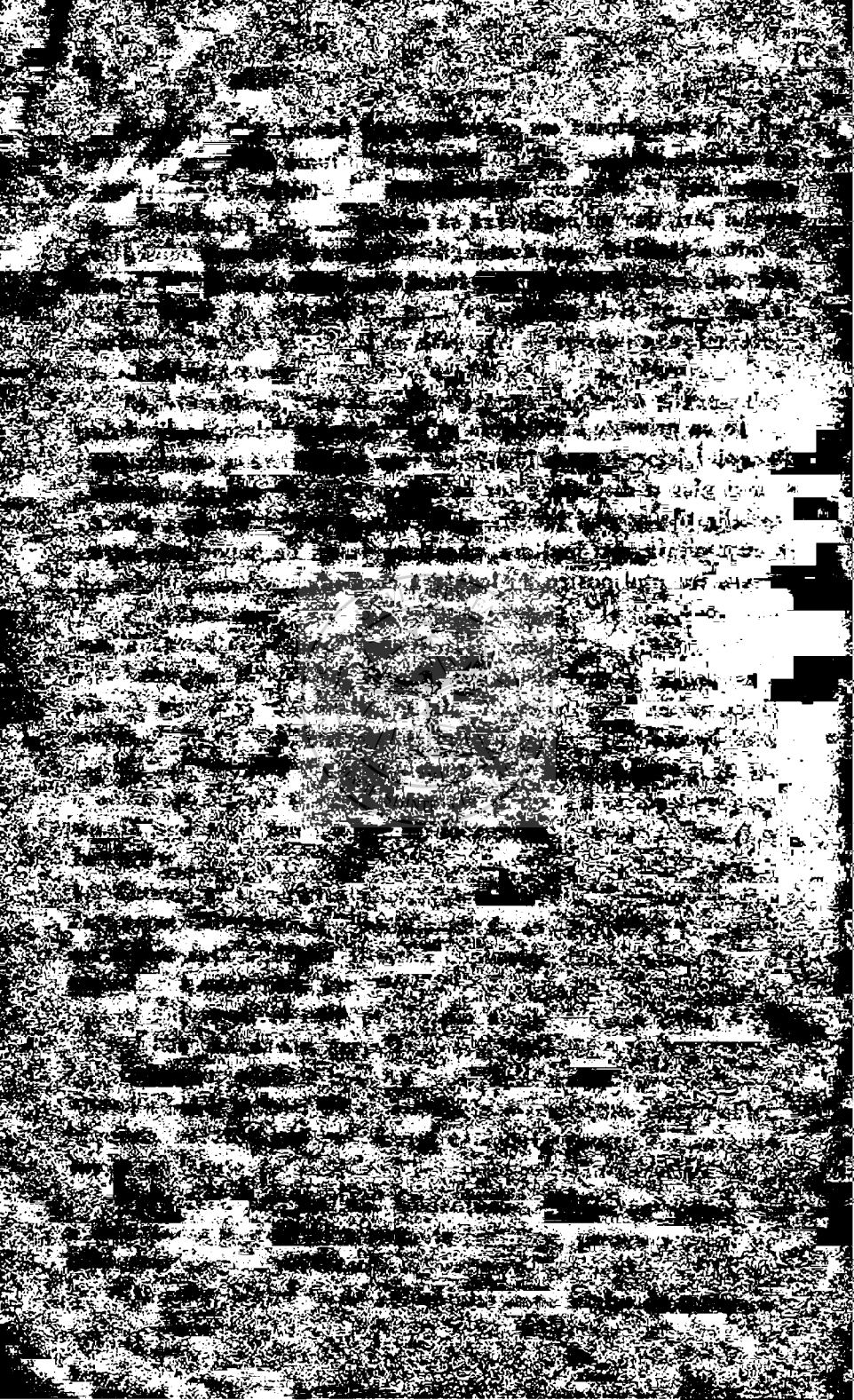
Exemplu: Sfatul ce dă anturajului împăratului de a trimite

în Dacia transalpină un consul german pentru comerț, iar pentru aceasta crede că „nici o altă țară dn lume nu e mai propice pentru negoț” și descrie entuziast posibilitățile de comerț ale acestei țări, dar nu neglijează să adauge că acel german — care ar aduce țării lui mari avantagii — trebuie să fie un cunoscător încercat al poporului valah, patriot, etc., calități pe care, e lesne de înțeles că și le asumă.

* * *

În ce privește importanța informațiilor culese, ea fiind de domeniul istoriei medicinei, o clasare rezumativă a concluziilor și mai ales o discuție a lor ca atare, trece de cadrul impus și posibilitățile acestei lucrări, al cărui scop este acela de a aduce la cunoștință mai multora, chestiuni destul de importante care privesc trecutul nostru, în legătură cu medicina.

I. ȘTIRI IN LEGĂTURĂ CU ALIMENTAȚIA.

„*Posturi lungi, dese și foarte stricte*” (v. Credințe în legătură cu practici bisericesti). „Zilele de post cu pește sau fără, adunate la un loc, fac aproape jumătate din an; în tot acest timp se țin, în cel mai bun caz, cu puțin lapte și ouă, abținându-se dela carne, dacă nu, de multe ori și dela acelea”. (p. 288, II).

... „La masă (e vorba de oaspeți), oricât ar fi de sărac, îți aduce: *mămăligă, lapte, brânză, unt, fasole, pește și carne* chiar, dacă s'a pregătit pentru aceasta; *ouăle* dacă le cere, deasemenea stau la dispoziție oricărui străin care intră în casă. Nici *vinul* nu se plătește, decât dacă străinul nu vrea să bea din aceiaș cană cu ei”. (p. 365, II).

La boeri nu a găsit aceeaș plăcută ospitalitate ca la țărani, „poate și din cauză că mesele lor erau puțin îngrijite și mâncărurile prost pregătite”; și tot de boeri vorbind: „însă în fond, dacă ar fi mai bine pregătite, mâncărurile lor nu ar fi rău alese: ei mănâncă *supe, varză acrå cu carne de vită*, iar *fripturile* lor se aseamănă cu ale vecinilor lor Ungurii: *ragou*-urile și *fri-cassée*-le sau *mâncărurile înăbușite în aburi și cu sos*, pregătite cu smochine, cu usturoi, etc., se fac de multe ori din acea *carne de berbec*, foarte gustoasă în aceste țări și sunt foarte grase, după moda turcească. *Pilaful*, o mâncare turcească foarte gustoasă, e aproape nelipsită la masa lor. Nu sunt rare nici *mâncărurile dulci*, tot după moda turcească, și care se servesc la sfârșitul mesei”. (p. 369, II).

... „Tot felul de *conserva* știu să facă doamnele valahe, învățate de grecoalice; le fac foarte abil, dar cu o risipă atât de mare, încât uneori folosesc pentru o casă zeci de kilograme de zahăr, pe an”. ... „Aceste *dultschazuri* nu se servesc la masă, ci numai musafirilor”.

„Făinoase nu cunosc, în afară de *macaroane* — pe care le folosesc în supă — și de obișnuita lor *mămăligă*”.

Iar asupra modului cum se pregătea acea *mămăligă*: „făina de porumb (grâu turcesc) se fierbe într'o oală cu apă și se amestecă până se strânge ca o budincă tare, care se taie cu ața în felii, pentru a o folosi. Aceasta este mămăligă crudă a valahilor, pe care o mănâncă în loc de pâine și cu care s'ar asfixia chiar cel mai sărac dintre ei, dacă nu i-ar mai ajuta din când în când cu câte puțină *carne* sau *pește*, dar mai ales cu *lapte*, *brânză*, *ceapă crudă*, *usturoi*, *linte* și *fasole fierte* — alimente în care constă obișnuit, toată hrana lor”. (p. 345, II, 370, II).

„Uneori, pentru a face mai gustoasă, după metoda boerească, această pâine moale fără coajă (e vorba tot de mămăligă), se fierbe făina de porumb în lapte, până se face o masă mai puțin tare ca la adevărata mămăligă; aceasta se găurește, se umple cu unt proaspăt și se acoperă cu un capac, care a fost tăiat în acest scop, tot din ea; astfel se topește acolo untul și intră în acea mămăligă, care acum e numită „*mămăligă boerească*” și se poate mânca și fără foame”.

„Înainte de mâncare se bea în sănătatea oaspelui sau dacă nu, a mesenilor (la cei mai avuți dintr'un pământ de argint), *utcă* și *țuică îndulcită*, după obiceiul rusesc ori polonez”.

„Boerul, dimineața și după masa își bea *cafeaua*, dar în afară de aceasta și de 10 ori pe zi și ori de câte ori face vre-o vizită”. . . „dar totdeauna fără zahăr; în loc de acesta i-se dă *dulceață*, un pahar de apă și *pipa cu tutun*, la care adorm după masă cu toții, pe sofa, mai trăgând și în somn, ca copiii la sânul mamei lor”. (p. 370—372, II).

*

Iar ca producții: „valahii nu au *secară*, *hrișcă* (=grâu negru), *ovăz*, ci numai *grâu*, *meiu* și ceva *orz*, dar mai ales *porumbul* umple câmpurile lor, pentru că în mâncarea lor obișnuită intră rar *pâinea de grâu* sau un *cozonac de făină de meiu*, dar mai ales, ceea ce este de toate zilele, acel purée de făină de porumb fiert tare, *mămăliga*”.

*

„Valahii nu se pricep la păstrarea *vinului*; nu au pivnițe bune, ci îl țin într'o magazie de lemn în fața casei, ceea ce face ca vara să fie oțetit. În Brașov însă, se poate face deosebirea între vinul unghuresc și cel valah, spre cinstea acestuia din urmă". . . „*Vinul roșu de Odobești* se păstrează pentru export în Polonia, iar Brașovenii și-l aduc cu multă greutate”.

*

Se pregăteau din laptele de oaie șase feluri de brânzeturi, pe care autorul le descrie pe larg; în câteva cuvinte:

„*Kasch-ul dultsche*“ e produs din lapte proaspăt, fiert în ceaun la stână, acasă sau oriunde poplesc cu turma și apoi coagulat prin stomac (chiag) de oaie tânără („rânzică”, zis în Ardeal). „*Urda dulce*“ se face din acest caș, care se fărâmițează și se sarează puțin; iar pentru păstrat iarna („*cașul de iarnă*”), se sarează mai mult. „*Cașcavalul*“, care nu se fărâmițează niciodată, având forma de cărămidă rotunjită și al cărui mod de pregătire „fiind prea complicat” nu e descris; el e făcut de specialiști, care au acest drept dela Domnitor. „*Cașcavalul de munte*“, foarte asemănător cu cașul olandez ca formă și gust, dar puțin mai sărat și mai gustos ca acesta. Modul de pregătire al acestui cașcaval ca și al „*brânzei*”, „aliment obișnuit”, nu-i sunt cunoscute. (p. 59—61, I).

*

Despre *carnea de pește*, autorul spune că se folosește foarte mult, mai ales în zilele de post, când nu se mănâncă altă carne, untură, unt, ouă, etc. A văzut la astfel de mese câte 20 de feluri de mănâncuri pregătite din carne de pește de tot soiul.

Carnea de broască nu se mănâncă; în schimb o varietate mică de melci e considerată de popor ca o masă delicioasă.

Valahii deci au belșug de alimente și știu cum să le folosească; dovadă că oferă oaspetelui din toate și gustos pregătite. Dacă nu se alimentează așa bine, e din cauză că trebuie să vândă ori să dea totul pentru dările grele, trebuind deci să se mulțumească cu mămăliga și cu o hrană mai mult sau mai puțin unilaterală.

II. ȘTIRI ÎN LEGĂTURĂ CU OBICEIURILE.

1. Posturi.

„Zilele de post, cu sau fără pește, adunate la un loc, fac aproape jumătate din an. Astfel: înainte de Crăciun, de Paști, de Sfântul Petru, Sfânta Maria Mare, plus toate Miercurile și Vinerile de peste an”.

În ce privește strictețea posturilor: „ar fi lăsat mai bine să moară fără puteri un bolnav, decât să-i dea în zi de post o lingură de supă de carne”. (p. 287, I). „În postul dinaintea Sfintei Maria Mare și în postul Paștelui nu mănâncă nici pește, iar vasele în care s'a fiert înainte carne, sunt socotite spurcate și le sparg sau le aruncă”. Totuși i-au dat autorului în chiar postul mare o masă cu mâncăruri de carne pe care le-au consumat împreună cu el. „Aceștia însă, care trec peste cea mai de seamă poruncă — aceea a postului — sunt numiți de ceilalți „franc-massoni” și sunt ocoliți”.

Desigur că și posturile, ca o măsură de cumpătare și desintoxicare a organismului, fiind ținute cu atâta strictețe, contribuie și ele, în oarecare măsură, la menținerea sănătății, la longevitatea remarcate de Sulzer la valahi.

2. Obiceiuri la căsătorie.

„Coconițele — acesta e numele domnișoarelor valahe — sunt apărate și supravegiate foarte sever de părinți, până ajung la vârsta de măritat. Nu sunt lăsate nici măcar la Biserică, numai pentruca fețișoara și grațioasa lor apariție să nu fie văzute de vre-un bărbat neînsurat”. Acest lucru se pare a nu avea altă scuză decât aceea de a face să nu rămână nemăritate fetele urâte. „Aci se poate spune pe drept cuvânt, că peșitorul cumpără mîța — sau mireasa — în sac, ori mai bine, pentrucă prima condiție a peșitorului este înțelegerea asupra zestrei, că-i este vîndută ca atare de părinți”. . . „Ei le mărită foarte tinere; unele deja la 12 ani, dar în general nu înainte de 15 ani”.

„Pentrucă mireasa rămâne înainte și după cununie, până la nuntă, acoperită cu un voal roșu și e ospătată separat de mire, singură cu rudele ei, nu e de mirare, că unori se vede câte-un mire dînd înapoi din fața unei Lea, înșelat amarnic în

speranța de a 'mbrățișa o frumoasă Rașela (așa cum s'a 'ntâmpat chiar celui mai renumit voevod valah — Matei —, cu fiica sașie a lui Scarlat)". Pentru acest motiv, unii „îndrăgostiți” caută să-și asigure, prin cadouri făcute îngrijitoarei fetei, o descriere a înfățișării și a averii ei — nu se interesează încă de caracter — și poate, dacă e mai norocos și darnic, chiar să-și aranjeze câte-o scurtă întrevvedere cu ea (p. 386—388 II), inițiativă care desigur nefiind posibilă pentru o fată astfel educată și păzită, e foarte explicabilă concretizarea dorinței lor de a cunoaște sau bănui înfățișarea aceluia căruia o vor da părinții, în credința lor, că „dacă vor privi noaptea pe lună, desbrăcate, într'un râu sau într'un ciubar cu apă, vor vedea acolo chipul viitorului lor mire”. (p. 326 II).

Odată pusă la cale căsătoria, să vedem ceremonialul ei:

„Cheful ține de Joi până într'o săptămână, în casa mirelui și 'ntr'a miresei. A treia zi, adică Sâmbătă, mirele trimite miresei, prin prietenii săi și cu muzică, diferite daruri, printre care pantaloni femeiești, frumos cusuți cu mărgelile, iar nașilor, de asemenea cu muzică, le trimite un covor nou, cu câteva blănuri scumpe. Duminică, ginerele călare și înconjurat de seimani (solđați roșii) merge la naș, pe care-l ia și împreună se duc la casa miresei; când ajung aici, nașa aruncă o căldare plină cu apă înaintea calului; atunci mirele descalecă, mireasa își ia rămas bun de-acasă cu lacrimi în ochi; ambii spun o rugăciune în genunchi, după preot; nașa le dă un pahar cu vin și un covrig din care se aruncă o bucățică la dreapta și la stânga trăsुरii cu 6 cai, care îi duce la Biserică, pe drumul presărat cu flori și iarbă. Acolo se schimbă inelele de trei ori, se citește între altele nunta din Caana, li se așează pe cap o cunună de fier, li se dă un pahar cu vin și pâine muiată în miere; se învărtesc cu lumânări în mână de trei ori în jurul mesei, pe care sta Evanghelia; se aruncă apoi bani sau nuci, castane etc., prin mulțime. În timpul cununiei se pun bani sub picioarele mirilor. După cununie, prietenii și rudele miresei prind pe trimesul mirelui — care trebuie să aducă pe mireasă — îl așează întors pe cal și-l duc legat la casa acesteia (ca la Romani). După nuntă, în casa miresei, mirii nu au voie să se vadă, ci fiecare mânăncă într'o odaie separată. La urmă, li se pun bani într'o strachină, se aduce miresei o trăsură cu șase cai, iar mirelui un cal cu șea, cu care se duc apoi la casa mirelui. La plecare trebuie

să plătească pentru a fi lăsați să treacă din casa părinților; la fel la eșirea din Biserică”.

„Ajunși în casa mirelui, după ce se golește încă un pahar, perechea e condusă în camera de dormit. Numai seara, în camera nupțială, mireasa își ridică voalul roșu de care nu s'a despărțit până acum, pentruca doar a doua zi, tânăra femeie să poată apare în lume fără voal. Părinții fetei nu au voie să știe nimic despre dânsa în ziua următoare. Doar a treia zi dela nuntă trebuie să vie cu toate rudele, să-și viziteze fiica. Acest drum e numit „calea cea mare”; el aduce părinților ori cinste mare, ori rușine, căci dacă toate s'au petrecut cum trebuie și fiica lor a fost curată, nu numai că totul e bine, dar părinții sunt bine ospătați și cinstiți; dacă însă lucrurile nu s'au petrecut cum trebuie, atunci, a doua zi, ginerele cheamă pe toți prietenii lui și le arată vestea cea rea; se aduce căruța cea mai stricăta, se înhamă la ea părinții fetei, atunci sosiți și îi forțază cu bătaii să-și ducă fata acasă, cu rușine mare; dacă cineva s'ar încumeta să desfacă pe părinți, acela ar căpăta afară de bătaie și pedeapsă dela judecător”.

„Aceasta, la oamenii simpli; la cei nobili, care de altfel își păzesc fetele mult mai bine, când află că situația fetei a fost găsită slabă, înlocuesc cinstea ei cu o mai mare zestre în sate și bani, iar dacă totuși ginerele nu se mulțumește, își iau fata acasă și îi permit tânărului să se căsătorească cu alta”.

„Aceste obiceiuri mai vechi nu mai sunt păstrate în totul azi; rămâne păzirea strictă a fetelor” (p. 302—308 II).

La țaranii transilvăneni din munți, sunt unele obiceiuri locale: „piramida cu prăjituri dusă înaintea mirilor spre Biserică; ciubărul cu apă clară din mijlocul curții Bisericii, în care mirele aruncă un ban; la întoarcerea acasă rudele închid intrarea, iar mirii sunt legați laolaltă cu un căpăstru și li se așează pe cap o bucată de pâine albă, brânză și o cană cu *bere*, și numai atunci sunt deslegați și lăsați în casă, după ce o femeie bătrână aruncă bere peste asistență, muindu-i din cap până'n picioare” (p. 312 II).

*

În ce privește divorțurile, autorul remarcă faptul că sunt ușor de obținut, mai ales atunci când motivul este adulterul.

Recăsătoriile nu sunt admise preoților, iar căsătoriile a treia oară sunt grele și pentru laici.

*

Căsătoria fetelor la vârstă atât de tânără e poate și aceasta o cauză pentru care copiii valahi, cu toate că nu sunt îngrijiți și răsfățați ca la alte popoare, aveau totuși mai multă rezistență fizică, o sănătate mai robustă, ca alți copii.

Căsătoria cu o fată pe care tânărul nici nu o cunoaște, dacă explică o anume concepție peiorativă despre lume, are însă și scuza de a se baza pe o mai sănătoasă înțelegere a rostului căsătoriei, bazată pe devotamentul, cinstea și hărnicia fetei (care nici nu-și concepe alt rol), decât pe darurile fizice ale naturei.

Importanța ce se dă moralei și virtuților fetei, reese din faptul cu care se îmbrăca actul căsătoriei.

3. Obiceiuri la morți și înmormântări.

„Înmormântarea se face cu bocitoare plătite“... „după popii în odăjdii, cu lumânări de ceară în mână, merg boerii pe jos, iar doamnele în trăsuri. Sicriul deschis e dus în Biserică de boeri. După slujbă, fiecare invitat sărută icoana Maicii Domnului, care e pusă pe pieptul mortului. Unele înmormântări se fac chiar în Biserică“. (p. 296—297, II).

„După înmormântare se servește masă, iar apoi în zilele a 3-a, a 9-a, a 14-a și în lunile 3-a, 6-a, 9-a se face pomană de grâu fiert, colaci împlețiți, o lumânare de ceară și un pahar de vin. Zilnic, după înmormântare timp de patruzeci de zile se face slujbă pentru odihna sufletului, care rătăcește nici spre cer, nici spre iad și nici în foc. Tot timpul o jumătate de an după înmormântare, femeile poartă haine negre, apoi închise, iar bărbații, vara ca și iarna, merg cu capul descoperit“.

Autorul remarcând origina romană a unor obiceiuri în legătură cu înmormântarea, dă de exemplu: spălarea cadavrului; stropirea sicriului cu vin sau țuică (obicei care amintește arde-

rea în băuturi și sucuri scumpe, la Romani); așezarea mortului cu picioarele spre poartă, etc.

La Domnitor, înmormântarea este întârziată de adunarea în capitală a egumenilor și sfinților călugări; de aceea, cadavrul se îmbălsămează. În Biserică, toți boerii sărută mâna dreaptă a Domnitorului mort și crucea din ea. (p. 344, II).

Din cele câteva exemple de mai sus, se poate trage, și în ce privește datinele la înmormântare, aceeaș concluzie: lipsa de preocupări igienice, neștiința care-i făcea să nu bănuiască pericolul unor obiceiuri ca acela al sărutării mâinii mortului, sicriul deschis după orice fel de moarte, etc.

Stropirea sicriului cu vin sau țuică apare ca un simulacru al unor măsuri de igienă.

* * *

4. Obiceiuri în legătură cu practicile bisericesti. — Credințe.

„Ceremonialul de Bobotează: Mitropolitul, îmbrăcat în cele mai scumpe haine, împreună cu Vodă și cu tot alaiul, merge la cea mai apropiată apă, pe care o sfințește printr'o mulțime de rugăciuni și anume ceremonial. Apa aceasta se crede că a căpătat astfel o putere extraordinară; deaceea, părinții așteaptă cu copiii nebotezați până la Bobotează, pentru a-i putea boteza în apa aceasta înghețată, chiar dacă unii mor înainte și nu mai ajung să moară în această apă sfințită. Alții, adulții, fac baie în ea în această zi. Afară de puterea vindecătoare, această apă mai capătă prin sfințire proprietatea de a nu putrezii”.

Medicul grec al Voevodului, întrebat de autor asupra părerii lui în această chestiune, i-a explicat fenomenul „ca fiind o minune și nu dădea crezare explicației englezului Benyamin Martin, care a observat aceeaș credință și la Englezii păgâni, în timpul solstițiului care coincide cu Boboteaza și anume: apa adunată în acest timp și ținută departe de aer și de insecte nu intră în putrefacție”...

Autorul nu spune care este acea explicație; s'ar putea să fie efectul busuiocului care se pune în aceste ape și poate și un grad de sterilizare a apei, prin frig.

Tot de Bobotează e obiceiul de a fi spălat de către naș co-

pilul botezat și de a-i tăia din creștet și tâmple păr, care e trimis acasă lăuzei, împreună cu bani, legați în bonețica copilului (p. 293—296 II).

*

„Sfânta cuminecătură, care constă în vin și pâine dospită (acră) amestecate, se poate da la nevoie și de un laic”, lucru de care se miră și se revoltă autorul. (p. 289 II).

*

„Una din picturile întâlnite des pe Bisericile lor e aceea, unde dracul toarnă plumb topit pe gâtul crâșmăriței, pentrucă amestecase vinul cu apă, ceea ce arată deci, cu cât drag bea aci popa și egumenul vinul pur, fără a fi amestecat cu o picătură de apă”. (p. 517 II).

„Este credința că, în dimineața zilei de Sft. Ioan Botezătorul soarele răsare tremurând”. Autorul explică prin: „Valahii se scoală dimineața de tot și fixând locul de unde va răsări soarele, ochii obolesc și tremură (326 II).

*

„La primul tunet trebuie să se dea peste cap, pentruca să nu sufere în acel an de *dureri de șale*”. (p. 327 I).

*

„Când *ciuma* ia proporții, se arde într'un loc public o cămașă de cânepă toarsă, țesută și cusută în 24 de ore: așa cum arde cămașa, să ardă și să se stăvilească *ciuma*” (p. 330 II).
... „*Ciuma* e un strigoi”. (p. 338 II).

*

„Le e frică de *moartea prin streang*, pentrucă sufletul celui spânzurat nu iese la lumea de apoi prin gură, ci prin des-

chizătura dinapoi a corpului, iar capul se usucă la aer"... (p. 330 II).

*

„*Ictusurile* ivite la un om tânăr sunt cauzate de spirite frumoase feminine, care s'au amoretat în viață de aceștia și nefiind luate atunci în seamă, se răzbună astfel pe ei"... (p. 333 II).

*

Descânțete: „prin care asigură că pot vindeca orice boală, dacă nu e mortală” „Chiar Cantemir credea în efectul lor”; și dă „dovadă povestea cu vindecarea unui cal scump, pe moarte, dând stăpânului său să bea o înghițitură de apă de izvor”, și o altă poveste în care „baba a vindecat cu descânțete făcute cu niște peri de cal, un grajd întreg de cai râioși, aflați la depărtare de 3 zile de drum” și tot Cantemir adaogă: „dupăcum știm și noi”. (p. 337 II).

Farmecele sunt „vraje prin care femeile atrag la ele pe bărbații iubiți” (p. 336 II), etc., „fapt explicabil prin cunoașterea efectului ierburilor, zice autorul, fără să pomenească de rolul sugestiei.

* * *

5. *Farduri*.

Iată câteva citate despre obiceiul de a se farda, interesante din punct de vedere moral și higienic:

„Toate femeile, chiar țărancele când sunt pețite, se fardează. Fardurile le prepară singure din plante, ca și medicamentele lor și ca în general toate vopselele ce le folosesc (de ex. culoarea roșie pentru farduri, de diferite nuanțe, e scoasă din dracila”.

„La țărani, femeile bătrâne nu se fardează; fetele, ascunse de privirea bărbaților, nu au nevoie de farduri. În schimb la

boeri, mama, chiar când a trecut de 50 de ani, își boește nu numai pieptul, obrazii, sprâncenele și genele, fruntea și toată figura până după urechi", dar și „mamelonele" și anume: „genele și sprâncenele în negru, iar restul în alb și roșu. Nu puțin desgustător era aspectul pe care-l puteai vedea odinioară, când întâlneai în societate câte-o femeie, care ne mai fiind de mult tânără, își etala pieptul astfel vopsit și ascuns numai de pânza de păianjen a unui flor subțire. După ce mai recent vovodesele din Moldova și Valahia au lepădat acest obicei nerușinat, acum pot doamnele să-și economisească osteneala și cheltuelile pentru vopsitul pieptului, pe care acum trebuie să-l acopere".

„Se fardează acum numai fața: sprâncenele înegrite în formă de semi-cercuri, care ajung la jumătatea frunței, când se deschide ochiul, în timp ce la mijloc aproape se unesc. Genele sunt și ele atât de înegrite, încât mișcându-se, înegresc albul ochilor, așa că aceștia iau aspect artificial, negru, oribil, de mort, în loc ca globul alb să scânteieze în jurul înegrit. Unele știu însă să-și aleagă și să-și ridice foarte bine frumusețea, corectând paliditatea naturală și subliniind negrul părului și ochilor". (p. 382 II).

6. *Imbrăcămintea.*

„In ziua de azi, femeile și bărbații la Valahii transalpini se îmbracă după obiceiul turcesc. Acest port majestuos e cunoscut fiecăruia din tablouri: o jupă lungă, o șubă cu mânecile mai des făcute din camelot fin turcesc ori șal, o haină de mătase cu mâneci largi, pe care de obicei o țin pe umeri, pe deasupra; la femei, mânecile sunt lucrate cu borduri de aur și argint ori împodobite cu blănuri din cele mai scumpe. În jos, pantalonii lungi atârânănd până la pantofi. În picioare poartă papuci de lemn prevăzuți înainte și înapoi cu tocuri înalte, după obiceiul femeilor din Aleppe. Pe aceste tocuri merg femeile în casă pe podeaua lor de cărămidă, ca să nu-și murdărească pantofii — ciorapi" (p. 374 II). „In față, șubele au un decolteu ascuțit în triunghi, cu vârful spre abdomen, așa încât să li se vadă piep-

tul" . . . „prin cămășile de mătase ori flor subțire. Nimic nu le supără mai mult decât faptul, că femeile noastre nu poartă pantaloni și pentru nimic nu le invidiază mai mult ca pentru „mieder“-ul lor (corset) în care ar putea, cred ele, să-și facă mai multă paradă cu silueta lor" . . . „Pe cap au turbane, mai înalte decât pălăriile bărbătești, iar părul, natural ori artificial, strâns în 20—30 de codițe, atârnă pe spate, lăsând să se întrevadă ceafa, prin acea rețea de codițe care fac o împletitură fâl-fâietoare". (p. 376 II).

„Bărbații poartă, pe capul pe jumătate ras, fesuri, (nu au voie la turbane) sau șepci (șlic) făcute dintr'o pânză patrată și tivită pe margini cu blănuri de miel, jder sau altele, semănând cu o beretă sau cu pălăria de preot catolic". (p. 376 II).

„Pălăria e supusă modei mai mult ca restul îmbrăcăminței" . . . „Mai des doamnele valahe poartă căciuli de blană înegrită, de samur sau jder, turtite pe spate, nu ascuțite ca ale bărbaților și legate peste frunte cu o eșarpă de mătase, care le ține să nu cadă (eșarpa nu se pune la ceremonii, când doamna trebuie să stea țepănă pentru ca să nu-i cadă căciula). Pe aceste legături și pe șlic, oricât de sărac ar fi boerul, trebuie să lucească o bucată de diamant în chip de soare". (p. 377 II).

„În restul îmbrăcăminței, deasemenea sunt foarte pretențioși până la risipă. Totul merge la ei pe haine: în fiecare an i-se face doamnei o blană nouă cu stofe cu aur și argint, costând 2—3 punți de argint; blănuri, fuste lungi și cămăși de mătase pentru ele, boeri și copiii; urechile și degetele pline de inele cu perle și diamante; chiar în degetul mare au inele în formă de deget de mânășă, pline de diamante neșlefuite". (p. 378 II).

„La femeile de jos, îmbrăcămințea de sărbătoare trebuie să fie de mătase, iar în jurul gâtului, în loc de podoabe scumpe, un rând de ducați sau monede de argint, înșirate pe ață". (p. 379 II).

„Mai econoamă e îmbrăcămințea Valahilor simpli din Banatul timișorean și Transilvania, dar nu prea deosebită nici ea de aceia a celor supuși Turcilor. Și aici femeile poartă cercei, iar la gât panglici cu ducați, coral și mărgele de sticlă ori bănuți. În rest, o jupă care merge dela umăr până la glesne, fără mâneci, care sunt înlocuite prin mânecile cămășii, brodate, ori,

în loc de jupă își atârnă două bucăți de stofă de lână cu marginile lăsate în ciucuri și cusute cu lăniță colorată (roșie, albastră, neagră ori galbenă), una în spate și alta în față, legate la mijloc cu un cordon sau panglică de lână; în rest nu au pe ele decât o cămașă. Iarna mai poartă încă o hăinuță scurtă sau o tunică de piele și ea fără mâneci și cel mult încă, pe deasupra, o blană scurtă de miel" (p. 380 II).

„În Dacia împărătească și în cea turcească, fetele merg cu capul gol și cu părul împletit în coronițe cu panglici și flori; femeile măritate poartă pe cap o basma de muselină vărgată, așezată în diferite feluri, ca o scufie". (p. 380 II).

„Valahii simpli din Moldova și Muntenia poartă acum (în loc de tunică scurtă, cămașe, opinci și pantaloni strâmți), pantaloni bufanți, o haină lungă de pus pe deasupra și o șapcă mică roșie pe capul tuns mai mult turcește decât valahește. Sau: o cămașe scurtă cu mâneci scurte și largi, pantaloni lungi de stofă ori pânză și pe deasupra, vara o tunică scurtă cu mâneci, făcută din pânză aspră neagră și numită „sekeie", ori numai o bundă de pânză albă cu glugă pe spate, iar iarna o blană scurtă de miel (koschok) ori o „Sarika", un fel de manta fără mâneci, făcută din cea mai aspră lână de oaie și foarte păroasă. O curea de piele în care atârnă cuțitul (pumnalul) în teaca lui, și punga de bani; o căciulă de blană albă sau neagră, iar vara o pălărie nemțească, așezată pe partea stângă a capului; pantofi, ghete, ori mai des opinci (o bucată de talpă ori de piele prevăzută de jur împrejur cu benzi pentru legat, peste picioarele învelite în cărpe până la glesne, așa cum se văd pe antichitățile romane) — completează îmbrăcămintea lor". (p. 380 II).

„Țăranii din șesul Daciei transalpine, nu poartă vara nimic deasupra acelor căciulițe de postav asemnătoare cu o calotă de Cardinal, cu deosebirea că nu este întărită; Valahele de aici, ca și boeroaicele, poartă căciulițe legate cu baretă peste frunte, dar nu poartă ca ele pantalonii largi cu ciorapi safiani, cusuți de ei (ori pantofi fără tocuri) și pe deasupra pantofi cu tocuri înalte, ci numai pantofi ori cisme (ghete ungurești), iar pe dedesubt, ciorapi scurți ori săculețe împletite ce le ajung până la glesne. Restul Valahelor simple de tot, poartă și aci ca și cepând dela opinci în sus, cu curele ori legături de păr, care o merge până peste genunchi și legată după moda bărbaților, în-

cepând dela opinci în sus, cu curele ori legături de păr, care le fac să stea strânse ca niște ciorapi". (p. 385, p. 386 II).

„Mai mândri ca de toate sunt ei de o centură (brâu, care-i păzește de dureri de șale și boli de rinichi), cu care se leagă în jurul trupului. E de crezut că există unele, care costă 500—800 lei (?), cu toate că nu sunt decât o rețea făcută din păr de capră persiană, lungă de circa 3 coți și destul de rezistentă, dar atât de fină, încât cu toate că se poate întinde în lungime cu mai mulți coți, totuși poate fi trecută printr'un inel". (p. 387 II).

Din punctul nostru de vedere, deci :

Lipsă de seriozitate la îmbrăcămintea celor de rang, din care se vede felul lor de viață, molicios și nesănătos — în contrast cu îmbrăcămintea țăranului, serioasă, sănătoasă și adecvată nevoilor organizmului.

Coafurile coconitelor, atât de măestru făcute, fac să te gândești că pieptenarea se făcea desigur, mai rar decât zilnic.

7. Obiceiuri la Curte.

Obiceiul este ca la intrarea în țară a Domnitorului nou înscăunat să i se iese în cale cu apă și șerbet.

„Cu cât Voevodul este mai mic și mai neînsemnat, cu atât fastul său este mai mare; cu cât puterea sa de război este mai redusă, cu atât pompa curții este mai însemnată, chiar dacă ar trebui să piară pentru aceasta o treime din supușii lui".

Masa lui Vodă: „Sunetul trompetelor dă semnalul că se servește masa. Vătaful și stolnicul II merg înainte, iar ceilalți stolnici aduc mâncărurile din bucătărie. Când vine Vodă, Mitropolitul spune rugăciunea obișnuită și binecuvântează mâncărurile. Medelniciarul superior aduce apă pentru spălat pe mâini. După ce se așează Vodă, se așează și boerii, după rang. Când Vodă începe să mănânce, se trage cu tunul și se aude muzică turcească și creștină. Prima băutură i-o dă lui Vodă marele paharnic, într'un mic pahărel („credința"). Mitropolitul și Episcopul nu au voie la carne, ci ei capătă pește și mâncăruri cu lapte, etc. Apoi Vodă dă fiecăruia din boerii care l-au servit un castron cu mâncare, în semn de mare grație, pentru

care ei îi sărută mâna și apoi se duc în altă cameră, unde este pusă masă pentru ei. După ce au mâncat, aceștia se întorc la masa lui Vodă, unde au grijă să fie bine serviți ceilalți. Se bea în sănătatea tuturor și nimeni nu se scoală dela masă, înainte de a fi ars lumânările. Când își pune Vodă șervetul pe masă, e semn de plecare; atunci marele postelnic, lovind cu un baston de argint în pământ, dă semnalul, când se scoală cei cari pot, iar ceilalți sunt duși pe sus. Medelnicul aduce lui Vodă apă și un prosop pentru a se spăla pe mâini, după masă. A doua zi se strâng cu toții în sala de audiență, sărută mâna lui Vodă, îi mulțumesc pentru cinstea ce li s'a făcut și îi cer scuze pentru greșelile făcute la beție".

„Se putea vedea la masa lui Vodă câte-un cavaler dela Curte, luând găina fiartă ori curcanul din castron, rupându-l cu mâna în patru și punându-l înapoi ori la dreapta și la stânga lui, pe farfuria vecinilor. Se mai putea vedea: ici, cum o doamnă înmoaie cu degetele o bucată de pâine în sosul dintr'un castron, de unde scoate apoi tot cu mâna o bucată de miel; colo, zece mâini femeiești și bărbătești, întinzându-se într'un castron, care este încă în aer în mâinile servitorului, așa încât ajunge gol pe masă". (p. 367 II).

„Doar din 14 în 14 zile se dau fețe de masă curate și se așează numai pahare cu picioare sparte. La ziua Domnitorului însă, masa e împodobită cu porțelan și argint".

„Tot porțelanul și argintul cu care Vodă își împodobește masa numai la zile mari, este împachetat apoi în cufere de voiaj, ca și când ar trebui să plece în fiecare moment. Teama de furt este îndreptățită".

*

Aceste obiceiuri sunt mai vechi și autorul recunoaște, că „nu toți Voevozii sunt la fel", căci „actual în Valachia la Curtea Domnitorului totul se petrece destul de manierat, dar prea tăcut. Se mănâncă cu tacâmuri, afară de vre-un turc ori grec venit nou dela Constantinopol. În timpul mesei, de-afară se poate auzi muzică turcească, germană, valahă, coruri bisericești și turnurile la fiecare toast. Curios este, că poți mânca la masa lor, neinvitat".

În timpul lui Sulzer deci, la curtea domnească cel puțin, din punct de vedere igienic, începuseră să prindă obiceiurile din țările mai înaintate.

*

„Jocul de cărți e disprețuit la Curțile voievodale ale Valahiei și Moldovei și se înlocuește cu clădirea de căsuțe din acele cărți de joc, cum fac copiii; copiii Voevodului nu au voie să se joace altfel decât aruncând cu greutate, cu armura și săgeata, ori aruncarea cu lance de lemn, pe cai. Aceasta spre laudă”.

„În rest, nu se dansează și nu se bea, pentru a goni obișnuita lor timiditate, ci domnește o plictiseală de moarte la aceste curți și la adunările domnești”.

Domnitorului detronat, Turcii îi iau toate bunurile. Vodă rămâne la Constantinopol fără nici un venit și trebuie să moară de sărăcie și mizerie. Dacă rămâne în țară, Voevodul detronat poate să-și planteze vie, dar nu are voie să vândă, căci la Moldoveni orice acțiune afară de vânzarea cerealelor de pe moșia lor proprie, este nedemnă de o persoană de rang.

* * *

8. Despre boeri.

Autorul rezumă viața boerului valah: „se scoală de dimineață; după luarea așternutului își bea cafeaua pe aceeaș sofa; fumează pipa, merge la Biserică, la curte sau la divan; după prânz doarme până la 5, bea apoi iar cafele și trage tabac; se plimbă ori joacă cărți până la 10—11 noaptea și apoi se culcă. E interesant cum pot ei să petreacă o zi întreagă pe sofale, în această inactivitate orientală, cu genunchii îndoiți. Aceeaș viață o duc și cucoanele ori femeile, în haremul lor. La fel de inactive, ocupate numai cu vizitarea Bisericilor și a societăților ori chiar, dar foarte rar, cu un fus, cu tamburinel (tschurr); nu cunosc nici cel mai mic lucru din nevoile gospodăriei; deabia își cunosc copiii, care imediat după naștere sunt predați doiciei și îngrijitoarelor din casă, pentru ca la vârsta de 6—7 ani să li

se ia un mizerabil dascăl grec pentru cultivarea și creșterea lor. Acesta nu trebuie să-i învețe decât scrisul și limba valahă, și obișnuita greaca, plus obiceiurile religioase — mai bine zis superstițiile". Rezultatul unei astfel de culturi este mentalitatea pe care o trădează lipsa oricărei preocupări superioare, ca și obiceiuri ca acelea de a-și pedepsi copiii cu falanga ca să fie obișnuți pentru mai târziu cu această pedapsă; ori obiceiul femeilor valahe de a sta în picioare la masă, totdeauna când mănâncă cu bărbații lor; de a naște fără moașe, de a săruta mâna bărbaților ca semn de respect, ca să nu mai repetăm atâtea altele deja citate.

Singura activitate a boerului constă în:

jocurile de noroc („în schimb — dacă sunt disprețuite de curte — cu atât mai pasionați sunt boerii pentru tot felul de jocuri, afară de biliard, popice și șah — la unele nu i-ar ajuta trupul leneș, la ultimul, spiritul adormit. Zarurile, jocurile de societate, jocurile de cărți sunt oricând binevenite") și

vizitele pe care soțiile lor le fac în trăsură cu doi cai, spre deosebire de trăsura domnească, trasă de patru cai, iar la solemnități, de 16. Boerii călăresc înconjurați de un roi de servitori zdrențuiți, pedestri, dela o casă la alta, la divan sau aiurea. Călăresc stând în triunghiul pe cal, cu scările scurte, cu pantaloni foarte largi și multe caftane lungi; foarte mândru de îmbrăcăminte lui (pe cea a Europeanilor o socotesc drept aceea a jucătorilor pe sârmă), în mersul său călare, boerul își mișcă majestuos capul, la fiecare pas al calului. După călărie se scot boerului cismele roșii făcute după modelul unguresc (largi pentru a fi trase peste pantaloni largi) și i se pun papuci galbeni peste pantofii — ciorapi (safiani) cusuți de pantalonii".

„La intrarea boerului, toată adunarea, care stătea pe sofale cu picioarele încrucișate, se scoală până ce venitul și-a luat locul indicat lângă ei, după ce mai înainte și-a lăsat papucii jos, în rând cu ceilalți. E o priveliște interesantă într'o adunare mare, șirul celor câteva duzini de papuci aliniați înaintea treptei patului larg".

„La asemenea vizite, boerilor de rangul III sau și mai mic, li se dau băncile înșirate lângă pereți. Totuși, erau destul de politicoși să ne invite pe sofale și pernele lor de mătasă, fără să țină seamă de ghetetele noastre prăfuite". La intrarea în casă,

ca și în general ori de câte ori se întâlnesc între ei, boerii „obișnuesc să se cinstească apropiindu-și fețele, punând capul reciproc între capul și umărul celuilalt, după ce și-au împins puțin căciula pe ceafă, fără să se sărute. Boerul mai tânăr sărută mâna celui mai mare, care îl sărută în schimb pe frunte. Doamnele trebuie să se mulțumească numai cu o ușoară înclinare din partea cavalerului, care își împinge puțin fesul într-o parte. Ele între ele în schimb se sărută de 3—4 ori pe gură, ca și surorile lor dela noi”.

„Imediat la intrare, se servesc oaspeților dulcelețurile, — dacă merită atenție, într'o farfurioară de argint frumoasă — și apă proaspătă în cană de sticlă. În curând după aceasta vine cafeaua fără zahăr și agitată după metoda turcească și o pipă de tutun”. Toți iau dulceața cu aceeaș linguriță și beau apa din aceeaș cană; „ar mai merge să bei în urma unei guri frumoase a unei femei curățică — dar aceste sărmâne frumoase sunt atât de înjosite aici în acest popor de bărbați boeroși, încât și la astfel de ceremonii, ca în general în toate manifestările lor, ele sunt lăsate la urmă”.

În ce privește mesele, la boeri era obiceiul ca să fie reținuți la masă aceia cari făceau vizite dimineața, dar nu se obișnuia să se facă invitații dinainte”. Nu a găsit la boeri „aceeaș ospitalitate plăcută ca la țărani, poate și din cauză, că mesele lor erau puțin îngrijite și mâncărurile prost pregătite”. (p. 365 II). Iar în ceea ce privește obiceiul de a bea, „boerii care au vin din belșug, se îmbată mai rar, dar atunci se poartă mai rău decât oamenii de jos”. (p. 355 II).

„Singura ocupație serioasă a boerului e grija de finanțele sale: o adevărată artă de a storce dela un nenorocit țaran de munte 200 de lei (Löwe)”.

Asupra concepției de viață a boerului valah, ca și în general de altfel a valahului aceluși timp, autorul face următoarea apreciere :

„Sub jugul barbariei turcești, valahul nu cunoaște adevărată fericire a vieții de familie, încât preferă să tremure de frig acasă și duce lipsă de toate, ori mănâncă sudoarea țiganului său cu muște prăjite în mâncăruri negustoase, numai pentru ca să poată da pe o centură de păr de capră sau pe o vulpe albă ori pe bijuterii neșlefuite, venitul stors cu greu”. (p. 387).

Demnitarii — boerii mari, care ocupă vre-una din cele 6 demnități, — se deosebesc de rest printr'o barbă lungă, pe care numai ei au dreptul să o poarte, afară de moșnegi. Aceștia sunt boerii din sfat, consilierii domnitorului. Sulzer, povestește că a văzut boeri mai tineri „care căutau să grăbească creșterea acestui semn de istețime, prin aceea că-l tot rupeau și trăgeau de el”. Ceilalți boeri poartă numai mustăți tăiate astfel încât le acoperă complet buza superioară, iar uneori le intră și în gură. Barba nu și-o rad decât la 14 zile odată, cel mai des la opt zile și nu mai des decât părul capului, pe care-l rad după obiceiul călugărilor, așa încât le rămâne pe creștetul capului un cerc de păr tăiat scurt, pe care-l acopăr, boerul ca și țăranul simplu cu fesul ori cu căciula roșie turcească”. (p. 385 II).

Iată unele din marile demnități a căror însărcinare este în legătură, nu cu vre-o grijă a statului, ci cu masa Domnitorului, lucru destul de vorbitor:

Clucerul mare, are grijă să păstreze fructele, untul, mierea, brânza, sarea și alte alimente necesare pentru masa lui Vodă;

Marele stolnic este mai mare peste bucătari; el are grijă de masa lui Vodă și a oamenilor, dar în general nu are nimic de făcut, căci Vodă mai ține un vornic personal, pentru mai sigură grijă;

Sulcianul avea înainte grijă de carne și o împărțea oamenilor;

Sitnicianul, tot atunci îngrijea de cereale;

Pitarul, are grijă de pâine și exista și în timpul lui Sulzer în Moldova. În Valahia însă, acesta îngrijește de trăsurile și harnașamentele domnești.

* * *

9. Poporul. Ospitalitatea.

„Valahul de jos fură și e plin de păduchi” (p. 346 II), iar ca viață intimă e foarte puțin ordonat („nici sifilisul, atât de des la Valahi, nu ajunge să-l înfricoșeze” (p. 358 II). Firea țăranului însă „ar fi bună, dar sunt nevoiți prin dublul jug al Turcilor și Grecilor să imite exemplul acestora în prefăcătorie și înșelătorie”. Sunt „viteji, buni soldați”. (p. 365 II). „Ei ospă-

tează pe orice străin și cât de bine posibil, după obiceiul țării, ceea ce este spre lauda lor. Și chiar dacă ai lor nu mănâncă pe farfurie, străinului tot i se dă una". (p. 371 II).

Tot spiritul prietenos și ospitalier se vede din dărnicia lor: „trimite oaspetelui pâine, brânză, un miel și câteva sticle de vin". (p. 361 II). Când autorul trecea cu poșta prin sate, (nu erau diligențe, ci țărani erau obligați să facă acest serviciu gratis la stat, cu rândul) i se frigea câte-un pui, fără să fi spus vre-un cuvânt și pentru aceasta nu primeau plată. (p. 365 II).

La chef sunt mai aplecați decât boerii, dar la beție se poartă mai frumos decât ei. (p. 355 II). Când chefuesc, „tatăl casei ori cel mai bătrân din adunare, după ce a chemat în ajutor pe Maica Domnului, însoțind aceasta de mai multe cruci, bea cana plină către vecinul său, după ce ține un întreg discurs cu urări de bine. Și tot așa unul altuia, până golesc, fără pahare, atâtea câni cât au avut parale și plăcere". „Dacă o persoană înaltă dă unui valah mai simplu un pahar de vin, acesta nu-l va bea înainte de a fi dus mâna dărnicultui la gura și fruntea sa și fără de a fi vorbit mult pentru sănătatea aceluia și aparținătorilor lui. Dacă sunt de față soția și copiii săi, trebuie să împartă și ei cu el paharul, cu aceleași complimente".

„În acelaș fel, apăsând pe frunte mâna sărutată, obișnuesc să cinstească Valahii pe popii lor, cei simpli pe cei nobili, persoanele mai tinere pe cele mai în vârstă, și socotesc mare ofensă, dacă vrei să-i scutești de această oboseală". p. 389—390 II).

* * *

10. *Teatrul. Opera.*

Atunci când Voevodul e după masă și are dispoziție bună, ori când se plictisește sau vrea să-i arăte unui musafir străin strălucirea Curții lui, pune pe un ceauș care face pe bufonul, să joace teatru. „Costumați în zdrențe, în rolul femeilor câte un ceauș mustăcios; scena, chiar podeaua sufrageriei. Totul e burlesc, în felul teatrelor de marionete".

O sală întunecată, cu o pânză luminată dinapoi și un ceauș care mișcă acolo în fața luminei păpuși de carton, așa ca să trimită umbra pe pânză, și vorbind pentru ele turcește: e „opera".

III. ȘTIRI IN LEGĂTURA CU MEDICII ȘI MEDICINA.

„In Valahia și Moldova nu se învață medicina, nici chirurgia. Cine vrea să le învețe, trebuie să meargă la o școală străină. La Padua și Leipzig se formează hipocrații de aici. Unii la Berlin și Halle. Astfel sunt nevoiți să vadă lumea, să cunoască oameni care mănâncă cu cuțitul și furculița și trebuie să mai studieze pe alături puțină latină, germană, filozofie. Pentru această muncă însă sunt foarte recompensați în țara lor, unde sunt aproape singurii care au oarecare experiență, cunoștințe și un mod de viață mai bună”. (52 III).

Majoritatea lor sunt greci; există însă și valahi, germani, unguri, bulgari. (53 III).

„Dar cum din buturugă nu se face un Mercur și dintr'un tâmpit vre-un Aesculap, puțini își merită bogățiile pe care le strâng aci prin quasi-medicina lor și omoruri nepedpsite; iar cei care le merită și-au găsit în schimb de multe ori pieirea chiar prin meritele lor. E cunoscută astfel prin scrisoara mea soarta lui Van der Bechen și pățania unui medic priceput numit Stahl, sub tânărul Voevod Racoviță”. (53 III).

„Cea mai mare căutare a avut-o în Valahia în timpul meu un anume doctor Skiropolo, un nobil Korfiot. iar în Moldova doctorul Theodorachi, al cărui nume e demn de a fi pomenit în cărțile de știință. Alții, ca doctorul Saulen și Ștefan Raikioviki, fiind secretari ai Afacerilor Străine la Voevozii din Moldova și Valahia, au renunțat la ocupația de medic (ultimul nici nu este graduat). Theodorachi nu a fost numai foarte priceput în știința sa de a vindeca și din această cauză foarte renumit în Turcia europeană, dar și foarte inițiat în limbi, în arta literelor, în matematici și științe filozofice. A murit nu de mult, slăbit de bătrânețe și multe vegheri, din cauza unei tuberculoze, la Câmpina în Valahia, unde a coborât dela Brașov pentru schimbare de aer, după ce cu un an înainte părăsise Moldova din cauza stării lui bolnăvicioase și întrebuițase zadarnic în Germania cura fântânilor vindecătoare”. (53—54 III).

„Restul de medici din cele două capitale (căci în afară de acestea nu se poate vedea din păcate nici un doctor și nici un chirurg) au mai puțin noroc și experiență, ori sunt simpli fel-scheri ori medici fugăriți și corupți. Toți cei cari încearcă să

ajute la boli, ca și însăși farmaciștii, sunt numiți aci, „doctori”. Nu e mare lucru să capeți aici acest titlu de onoare; așa de exemplu, la podul Văleni, pe unde eram în trecere, în lipsa unui chirurg, am pus să se spele și să se lege rănila unui negustor rănit de un tâlhar de drumul mare. Și pentru aceasta am primit mulțumirea celor din jur prin aceea că îmi spuneau „Domnul Doftor” și mulțumirea adevărată, de a fi scăpat viața unui om, căci, cum am aflat în urmă, s'a restabilit complet la Colțea în București, unde am poruncit să fie dus.” (54 III).

„Când Obedeau s'a îmbolnăvit grav de „artere aurite” la moșia sa Visurești, iar Birkenfeld, un felcer francez îi provocase o stare mortală printr'un exces de opiu, a fost încrederea acestui biet om atât de mare în mine, încât nu voia să fie tratat de nimeni, afară de mine. El îmi trimise într'un sat vecin de patru ori trăsura, numai pentrucă îl desfătuisem dela serviciile aceluia felcer și îi explicasem cu ceva mai bine decât acesta, starea lui. Dar cum putea un jurist să vindece un rău atât de agravat, când nici un doctor nu mai putea ajuta. El muri, și numai din cauza opiumului”. (55 III).

„E revoltător să vezi cum niște speculanți martirizează până la moarte pe sârmanii oameni în schimbul unui preț mare și totuși — cine ar putea crede — trebuie să se mulțumească să fie ajutați de astfel de șarlatani, un pașă de Hotin, Bender, Silistra și Vidin și chiar îi cheamă cu mai mult drag decât pe adevărații medici”. „Un astfel de cărpaciu ungar făcu pe fiul pașei din Vidin să-și piardă un ochiu. El era fugăr din Vidin, iar acum face aur la Câmpulung, păcălind lumea și ducând la moarte pe locuitorii din jur”. (55 III).

„Lucrurile nu se petrec mai bine nici în spitalele publice din Iași, București, Pantelimon”.

„De nu ar asculta de acești rătăcitori, sârmanii țărani ar fi mai sănătoși și ar trăi mai mult timp, căci experiența și o cunoștință a plantelor moștenită, îi învață cu mult mai bine cum să se îngrijească”. (55 III).

„În tot Banatul Craiovei și aproape în nici un singur târg al Valahiei și Moldovei, nu se poate întâlni vre-un chirurg pe jumătate abil”. (55 III).

„Fericita lipsă a unui număr suficient de astfel de quasi-medici a nevoit acest popor să învețe să se vindece singur. Dacă

natura spune animalului ce iarbă e bună pentru durerea lui, cum să nu știe să facă acelaș lucru omul, oricât de simplu, cu inteligența lui, deși fără pălărie de doctor". (56 III).

Voiu face cunoscute mai multe din metodele lor de vindecare :

Afară de *junghiuri* și astfel de boli care mai mult ori mai puțin au nevoie de lăsare de sânge din vene, e greu de închipuit vre-o boală în contra căreia Valahii să nu cunoască leacuri, la a căror aplicare își prestează serviciul de medic, nu bărbații, ci femeile. (56 III).

În contra *junghiurilor* se întrebuițează un ceai de ederă, dar cu rezultate bune numai atunci când natura deja a făcut partea cea mai grea. Eu cunosc boeri, care au murit de astfel de boli, numai fiindcă nimeni pe moșile lor nu știa să desechidă venele. (56 III).

Mai norocoși sunt Valahii în gonirea febrei:

În „*febra cu pete*“ le aduce bune servicii frecarea tălpilor picioarelor cu „plasture de muscă spaniolă“. (56 III).

În „*febra schimbătoare*“, spune Grisellini, ei beau un decoct de ierburi și rădăcini. Nu ne spune numele lor. Eu trebuie să-i aduc la conștiință, că e numai o iarbă ori mai mult o rădăcină, zisă de ei „iarbă mare“ ori simplu „iarbă“. (56 III).

În „*febrele fierbinți*“ găsesc bună fiertura de „căldărușe“ (vitis idea). „*Diareea*“ e vindecată de ei printr'o „trestie miro-sitoare“ (Acorus, Calamus, Adulterinus) și prin „Berbris“ ori „Vermuth“ pus pe abdomen ca un amulet. (57 III).

Contra *colicelor* e foarte bună clisma de foi de tabac fierte, fiertura aceasta le mai ajută pentru a omori *păduchii* și a curăța *lindina*. În contra acesteia din urmă și a *scabiei* le mai este cunoscută rădăcina de „mușcatul dracului, sipică“ (Labatum) fiartă în apă. (57 III).

În simple „*dureri de abdomen*“ li se aplică pe acesta un săculeț cu ovăz încălzit; iar în contra „*flatulenței*“ și „*stării isterice*“ ei laudă usturoiul băut în țuică. (57 III).

Vaccinarea pentru *variolă* este la ei un obicei vechiu, ba chiar ceva necesar pentru frumusețe: se vaccinează fetele, în mijlocul frunții și pe partea de sus a ambelor brațe, pentru ca să se poată vedea apoi de oricine cicatricile ori stelutele pe care le lasă după vindecare, vaccinarea reușită. Acestei operații i se

ajută cu decoctul de molotru (amason dulce); în rest copilul e lăsat să șadă ori să umble în aerul liber, fără să se îngrijească cineva de el, chiar atunci când are o variolă vaccinată ori naturală. (57 III).

Abcesele se fac să supureze cu plasture 'de frunze de „nalbă mare” fierte cu miere și cu ceapă, ori sunt deschise cu un cuțit. „Rănila supurate” însă se spală cu *I. achinella*. (57—58 III).

„In *sifilis* așează chinovar pe cărbuni roșii; acel abur le produce o salivație abundentă; beau în același timp fiertură de cîmșir (care se mai numește „guajacum” ori „lemn francez al Valachilor”), sau se mai servesc în același scop de muguri de caprifoliu, (în loc de *sassaparilla*) totuși, fără vre-un rezultat apreciabil, pentru că nu țin dieta și pentru că nu se abțin dela cauza răului”. (58 III).

„O cură de cal (*Grisellini* o numește „medicament herculean”) care se poate suporta numai de o constituție valahă, este „hărniai-ul” (dulce mare sau *solanum*, *scadens*, caule, flexaoso, foliis, superioribus, hastatis, ori *solanum dulcamara* C. B. P. *Solanum*, foliis, trifidis alis simplicibus), a cărui boabă pulverizată se spune la ei că face deosebite servicii în unele boli cronice. *Nebunia* și *turbarea* sunt însă mai des urmările acestui medicament violent. Dacă temperamentul ține piept tăriei sale, atunci bolnavul cade în somn și sudori și se însănătoșește. Aceasta o poate încerca Munteanul, Valahul de munte, în Maramureș, Banat și Ardeal; acela cu capul tuns din șesul Valachiei și Moldovei, nu face însă niciodată astfel de experiențe, cel puțin nu se gândește să folosească frunzele exterioare ale acestei plante, care sunt mai otrăvitoare și mai periculoase decât restul plantei”. (58 III).

„Ceiace spune *DI Grisellini* — în scrisoarea sa către autorii „*Journal-ului Encyclopedique*” și de care pomenește *Werihof* în istoria sa — despre alte întrebunțări și foloase ale acestor ierburi, în tuse, boli de piept, oftică și altele își are locul de sigur mai bine într'o carte școlară de medicină decât într'o istorie a Banatului timișorean” (58—59 III).

„Tot *Grisellini* spune că la Valahii timișoreni este obiceiul ca bărbații și femeile atinși de cele mai periculoase boli să facă Sâmbăta și Duminica în comun, băi la Mehadia și la alte băi

calde. Aceasta nu este un lucru curios, Dl Grisellini poate vedea oricând ciudăţenia că femeile şi bărbaţii fac baie la un loc în aceeaş cameră, la băile dela Topliţa, Trentschin în Ungaria de sus, la Baaden în Elveţia şi în alte locuri. Valahii de peste munţi însă nu fac aceasta, pentru că nu au izvoare vindecătoare şi nici băi calde. (59 III). Dar, cu amulete însoţite de binecuvântări, cu semne şi cuvinte mistice, — o amestecătură de lucruri sfinte şi pământeşti, — se tratează şi unii şi alţii când iarba nu vrea să ajute." (59 III).

„Curios este modul lor de a vindeca o boală pe care ungurii o numesc „Tschemer“ (= herpes). „Eu nu cred că această boală este cunoscută în alte ţări sub un nume propriu, căci eu nu o ţin drept altceva decât ca o greaţă care vine din supraincărcarea stomacului şi care în aceste ţări, are urmări mai rele decât în altele. Poate că acesta este motivul pentru care a primit un nume special. (59 III). Valahii o lecusc ori cred s'o lecuiască, dacă freacă de mai multe ori încet vâna sau muşchii situaţi între police şi index”.

„Mai curios este procedeul Valahilor de vindecare a *dururilor de şale, membrilor ori urmărilor ridicării unei greutăţi mari*. Bolnavul este apucat de cureaua pantalonilor şi de gulerul hainei şi este scuturat până ce membrele lui revin în articulaţiile lor; dacă aceasta nu ajută, atunci bolnavul e întins la pământ cu faţa în jos şi doctoreasa îl calcă cu picioarele pe şale, până când crede că i-a trecut durerea”.

Nu se dau la o parte dela a trata după obiceiul lor cu plasture, plante şi altele, chiar „*rupturile picioarelor*”. Ceeace bolnavul are însă de suferit prin aceasta şi cum adesea e făcut chiar infirm, îşi poate uşor închipui oricine”. (56—60 III).

E interesant, că în Valahia nu se cunoaşte *podagra* decât după nume; fericită neştiinţă, pe care medicii de acolo o pun numai pe seama bunătăţii vinului lor”. (61 III).

Grisellini spune că Țiganiii vindecau *scabia* ca şi elefantiaza egipteană cu carne de şarpe. Sulzer afirmă că, şi în farmaciile occidentale contemporane se vindea carne sau untura de şarpe pentru astfel de boli. (p. 141 II).

Alte boli, care se mai întâlnesc la Valahii din Dacia Transalpină, sunt: „*frigurile reci*”, „*boli fierbinţi*” (lingoare; această boală se manifestă la Valahi tot atât de violent şi cu toate simp-

tomele așa zisei „*boale ungurești*“) și „*vinele de aur*“ (hemoroidi) și așa zisa „*cașexia vampirică*“ a concetățenilor lor din Banat, boală pe care ei nu o cunosc nici măcar după nume. (p. 397—398 II).

„Cine poate suferi astfel de metode de vindecare, poate lesne să ajungă vârsta de 120 ani, ca acel Valah din districtul militar Rodna din Transilvania, care a fost tras pe roată la vârsta aceasta, pentru o așa zisa răscoală; ori ca valahul bănățean Janko Korvin și nevasta acestuia Sara, al cărui tablou l-am văzut nu de mult în Galeria Impărătească de tablouri și care au trăit după spusele lui Grisellini, socotit la un loc, 336 de ani și numai în căsătorie 147“. (61 III).

„Cât de puține medicamente, aer sănătos, cumpătare, mulțumire și mișcare: iată ce cere natura să respecte aci cari vor să ajungă vârsta posibilă unui om. Valahul dela munte urmează această voce și își trăește viața mulțumit, fără griji, până la cele mai adânci bătrânețe, necunoscând mijloacele de vindecare, care adesea produc boli, și grăbesc moartea înainte de vreme“. (p. 61 III).

Băi și izvoare vindecătoare.

Se cunoșteau deja de atunci, multe ape cu efecte vindecătoare, superioare multora străine, dar cele mai multe nu erau folosite. Așa de exemplu: izvoarele sărate dela Vișnița, din Bucovina; lacul sulfurat dela Iacobeni (neîntrebuințate), la Herculanee se cunoșteau izvoarele calde. (p. 366 II). La Nord de Brașov, spre Maramureș, pe panta nordică a Munților Ardelenești, se întâlnește la fiecare jumătate de ceas câte un izvor cu apă acidulată. Excelent și renumite sunt izvoarele dela Covasna, mai ales către Moldova Gyorgy. La Cernești, un alt izvor cu apă acidă, foarte gustoasă. (p. 181 I).

Valahii fiind oameni sănătoși, se mulțumesc să bea apă dulce de izvor și să facă baie în apa încălzită de soare a fluviilor, după moda turcească; de aceea ei nu dau prea mare importanță izvoarelor calde și reci, oricare ar fi ele.

În spatele Gyorgy-ului, spre granița Moldovenească, pe drumul îngust ce duce peste marele munte Tschaslow, spre Cetea Moldovenească „Niemts“, este Borsecul cu o apă acidu-

Iată, a cărei minunată putere vindecătoare o cunosc medicii din Transilvania și mulți foști bolnavi. După proba făcută de Sulzer, ea conține o sare vindecătoare, care o face să nu rămână în urmă Saltwasser-ului, nici ca gust nici ca putere, mai ales folosită chiar la izvor.

Restul apelor ardelenesti sunt vitriolate și fruginoase, cu gust respingător.

La Borsec, singurul stabiliment mare de băi, era un hotel construit din lemn și neavând nici hangiu (de altfel care a și luat foc în timpul acela). (p. 161—165 I).

Așezăminte epitalicești.

Colțea: Mihail Cantacuzino a donat o clădire pentru ca să se facă acolo școală publică și spital. Numele său „Colțea” (Kolze) vine dela „colț”. Este unica clădire din Valahia, care are deasupra porții mari din zidul înconjurător un turn cu clopot, montat pe patru colțuri după stilul german. La parter, pe fiecare parte, deasupra porții, este pictată câte o santinelă, care poartă pe umăr arma așa cum se purta la Germani, la începutul acestui secol, în ultimul război turco-austriac. (p. 293 I).

Legenda spune, că aceea poartă a fost clădită de Suedezi.

„Dacă M. Cantacuzino, clăditorul casei, nu ar fi fost deja ucis prin strangulare la Constantinopol împreună cu nepotul său, atunci când Austriacii au cucerit Valahia de Vest, luând chiar prizonier pe Nicolae Mavrocordat, atunci aș fi crezut — zice Sulzer — că Austriacii au fost acei, cari au pictat cei doi soldați Germani în amintirea evenimentului”. (p. 293 I).

Dar această ipoteză fiind neprobabilă, iar Alexandru Mavrocordat fiind un dușman al Nemților, nu ar fi îngăduit acele picturi germane sub domnia lui, și pe de altă parte zidirea acestui turn coincizând cu momentul când Carol al XII-lea se întorcea acasă prin Valahia din călătoria sa în Turcia, nu este neverosimil, ca Voevodul de atunci, Brâncoveanu (vărul și prietenul lui Cantacuzino) să fi pus să se picteze în onoarea oaspetelui acei soldați, după asemănarea acelor, care călătoreau atunci prin București. S'ar putea ca turnul să fi fost zidit chiar de acești soldați Suedezi.

Spitalul Pantelimon. La circa 3 ore de depărtare din București, spre răsărit, lângă râul mic Colentina, se găsește o mare clădire, cu aspect de mănăstire: e Pantelimonul, un spital pentru 14 bolnavi, care a fost construit și donat de către Grigore Ghica al II-lea. (p. 298 II).

Un Lazaret se găsea la Turnu-Roșu, la granița transilvăneană. (p. 341).

IV. ȘTIRI ÎN LEGĂTURĂ CU STAREA HIGIENICĂ.

Locuințe.

„Locuințele, mănăstirile ca și hanurile constau în general dintr'un rând de camere joase pe pământ, înapoia unui coridor boltit”.

„Casele boerești, multe și mari (e vorba de București) sunt rău întreținute și prost aranjate în interior; făcute din cărămidă, dar nealiniat, ci risipite fără ordine ici-colo, însă prevăzute cu grădini și curți spre stradă”. Între ele, „înșirate pe tot lungul străzii principale, este un dublu rând de cocioabe de lut, locuite de cârciumari și alți comercianți”.

„Casele țăranilor sunt făcute de obicei din salcie împletită și lipită cu lut; în ele e un cuptor cu un fel de cămin pentru încălzit și o laviță îngustă de scânduri pe care doarme întreaga familie”. (p. 367 II).

„În casa celui mai distins boer, afară de sofa sau pat — atât de late și înalte încât ocupă mai o întreagă cameră și nu te poți sui pe ele decât urcând două-trei trepte, ca la un altar înalt, — mai există o masă mizerabilă acoperită cu o pânză ordinară și pusă într'un colț; apoi o sobă diformă de cărămidă, spoită cu var și poate, — pe lângă băncile de lemn prinse în jurul pereților și acoperite cu o pânză simplă, fără perne, fără nimic, — o poză a Maicei Domnului sau a Sfântului Nicolae. În aceste camere și pe acest fel de paturi, stă toată ziua, mănâncă și fumează, se distrează și doarme, boerul și nevasta lui — dar fiecare în camera sa separată. Noaptea, de abia au atâtea albituri încât să întindă un cearșaf pe colțul unei sofale și pernele pe care doarme. Ferestrele, în afară de casele celor mai bogați boeri, sunt făcute din hârtie sau bășică de porc, în loc de geamuri”. (p. 372 II). Foarte puțini boeri bogați au la ferestre geamuri „verzui și necurate, foarte puțin transparente”.

(p. 328, 330, 333 II). Sobele, uşile şi ferestrele sunt atât de rău întreţinute, încât iarna îngheţi de frig, iar lumânările de pe mese şi sofale se sting de vântul din cameră".

Podelele caselor boereşti foarte rar sunt făcute din scânduri cioplite cu toporul (p. 372 II); de obicei sunt din cărămidă şi se vede că atât de curate, încât femeile lor poartă pe deasupra pantofilor — ciorapi, papuci de lemn prevăzuţi cu tocuri înalte la vârf şi înapoi, pentru ca să nu-şi murdărească pantofii în casă.

E uşor de închipuit în ce stare de igienă trebuie să fi fost cele mai multe locuinţe, dacă despre palatul din Moldova, Carra spune, că era o casă arsă sub Ruşi şi după ce a servit acestora ca grajd, Ghica Vodă a pus numai să fie văruiţi pereţii şi ferestrele să fie astupate cu hârtie albă (p. 335 III), iar despre palatul din Valahia autorul zice că nu avea lumină în culoare, nici scară şi în sala de audienţă nu se putea stă din cauza mirosului rău. (p. 49—50 III).

Urbanism.

În Bucureşti, „în loc de asfalt e un pod de lemn". (p. 289 I). Bisericile de lemn, piatră sau cărămidă, cu mai multe turnuri, dau de departe aspectul unui minunat oraş, aspect care pierde însă enorm apropiindu-te, prin multele cocioabe de lut, cari alternează cu casele boereşti mari, dar rău întreţinute. (p. 289 I). Gunoarele stau lângă ziduri, unde se învechesc!

Aprovizionarea cu apă pentru Voevod se face dela „Măricuţa, un sat lângă un lac provenit din barajul Colentinei; era acolo o moară de hârtie şi un izvor cu apă minunată, de unde îşi aduce voevodul pentru el şi familia sa apa de băut, în burdufe de piele, pe cai, depărtare de trei ore", (p. 299 I), la Bucureşti apa având gust de vitriol ori sărat.

Sunt citate oraşe („în judeţul Râmnic, către Focşani") unde, când e secetă e lipsă de apă de băut, ceea ce arată, că sursa de apă pentru oraşe chiar, era foarte rudimentară. Astfel: „Tasslik ca şi râurile care se varsă în Kogălnic sunt vara ori mlaştini ori gropi uscate în care se strânge apa de ploaie primăvara şi toamna, înlocuind lipsa de apă în interiorul acestor ţări fierbinţi".

„In schimb; chiar şi „în Munţi la capătul fiecărui drum greu, e câte o cârciumă" (p. 334 I), iar aspectul Bucureştiului e scă-

zut, printre altele, de multele cocioabe, locuite în primul rând de cârciumari.

Bine înțeles nu poate fi vorba de urbanism și igienă, acolo unde „Milcovul, care împarte Focșanii în două, trecând prin mijlocul uliței, e atât de mic, încât apa lui stagnează și e mereu turburată de cârdurile de rațe”. (p. 587 II). Astfel de bălți sunt dese și sunt, desigur, bune medii pentru țăntari.

Totuși, pentru recrearea boerilor „la Herăstrău, o jumătate de oră mai sus de Plumboita, lângă un lac al Colentinei, loc foarte plăcut și purtând numele după o veche moară de feres-trău, actualul voevod a construit o casă de plăcere din scânduri, după moda turcească, servind pentru obișnuita plimbare a elitei bucureștene, cu atât mai bine, cu cât e numai la o ½ de ceas de rezidența voevodală. Lacul e curat”. (p. 300 I).

Dar, pentrucă e vorba de plimbare și, s'ar putea crede, de mișcare, trebuie adăugat, că boerul, când se dă jos de pe sofa, „n'ar merge pe jos oricât de frumos și uscat ar fi drumul și timpul și oricât de aproape locul unde se duce. (p. 292 II). De aceea Sulzer se miră cu drept cuvânt: „interesant este că oamenii aceștia pot petrece o zi întreagă în această inactivitate, cu genunchii îndoți, fără a descinde de pe acest stelaj, decât pentru cea mai urgentă nevoie”. (p. 393 II).

* * *

Acolo însă unde mai mult ca în orice manifestare, se vede lipsa oricărei preocupări igienice, este masa celor mari: înainte de mâncare gazda își spală mâinile (p. 328 III), dar apoi bea vutca dintr'un pahar de argint, din care pe rând beau pe urmă toți ceilalți. „Numai la cei foarte bogați se oferă câte un păhărel fiecărui oaspete”; și totuși, chiar și la masa lui Vodă „supa se mănâncă dintr'un castron, în care voevodul și-a înmuiat primul de câteva ori lingura sa de lemn, fără să aibă voie oaspeții să-și servească aceea supă în farfuriilor lor. (p. 367—368 II). Aceasta — ce e drept — nu se mai repetă decât la anumite mâncăruri dulci lichide, restul felurilor mâncându-se la masa voevodală, din farfurii de porțelan, argint sau zinc, cu tacâmuri de argint (p. 367 II), după ce mai întâi „puiul fiert se rupea extremis digitis de către mareșalul curții și se împărțea la meseni”. (p. 367 II, 332 III).

La boeri, „fața de masă rămâne întinsă câte 3—4 săptămâni până se întărește de murdărie și ia înfățișarea unei zdrențe, iar mâncărurile sunt presărate uneori cu muște moarte, par'că ar fi stafide, iar la ospete, 5—10 invitați cu mustăți lungi beau pe rând din acelaș pământ, până ce se aduce la masă friptura uscată sau arsă, unsă cu unt rău mirositor și pregătită de bucătarul țigan, care-și șterge sudoarea de pe frunte cu arătătorul pentru ca s'o repeadă în proxima oală cu mâncare ce trebuie servită boerilor, scrâșnind cu satisfacție: na, câine de boer, mănâncă și sudoarea pe care mi-o storci". (p. 368 II).

Unii iau povestit autorului acestei descrieri, că pentru a pipăra o mâncare, bucătarul sparge în gură câteva boabe de piper și astfel mărunțite, le scuipă în mâncare. (p. 369 II).

„Înainte ultimului război rus, când cei mai mulți boeri valahi se refugiaseră în Ardeal, ei mâncau supă cu lingura, iar restul mâncărurilor cu degetele, din acelaș castron. Astăzi acest obicei, precum și acela de a sta cu genunchii adunați sub ei în jurul unei mese scunde de o jumătate de picior, a rămas numai în casele boerești mai mici și mai bătrâne; ceilalți au împărțit obiceiul învățat la Brașov și la Ruși de a mânca cu cuțit și furculiță și de a sta la mese mai înalte, pe bănci și scaune". (370 II).

„Musafirilor la vizite, dulceața li se oferea cu aceeaș linguriță la toți, iar apa din aceeaș cană". Sulzer, care a fost tratat astfel, spune: „cât de scârbos trebuie să i se pară unui European să lingă dulceața din una și aceeaș linguriță și să bea apa din una și aceeaș cană, în care înainte ta un călugăr sau un popă murdar și-a atârnat și și-a limpezit barbișonul care îi atârână pe gusă". (394 II).

La lumea de jos, mizeria și promiscuitatea sunt cu atât mai accentuate, pe cât mai explicabile și mai de scuzat:

„Femeile valahe nasc fără moașă, întrebuințează o cârpă aspră drept scutece, iar o covată atârnată cu patru sfori de un cui în mijlocul tavanului, e leagăn, albie de spălat rufe și de făcut aluatul; copiii de țărani se târăsc singuri pe jos, sau sunt purtați de mame la lucrul lor, într'un sac deschis atârnat pe spate — și cresc totuși mai mulți copii și mai sănătoși decât putem crește noi cu răsfațarea noastră". (398 II).

C O N C L U Z I I.

În cartea lui Sulzer, „Geschichte des Transalpinischen Daciens“, am găsit două categorii de cheștiuni care ne interesează din punct de vedere al istoriei medicinei:

a) Cheștiuni în directă legătură cu starea medicinei în acea epocă și

b) Cheștiuni care — privind acea epocă din punct de vedere al stării sale culturale, morală, politică, economică, etc. — sunt de natură să explice fenomenul social care stă la baza înapoiatei situații a medicinei, în epoca cunoscută de autor și a căror importanță prin urmare, nu poate să scape unui cercetător serios.

Din acest din urmă punct de vedere, două sunt ideile care luminează drumul aceluia cercetător obiectiv:

a) Starea de mizerie a țărănimii și în general a celor de jos — victime în primul rând ale alcătuirii sociale bazată pe drepturile nelimitate ale celor mari și obligațiile și numai obligațiile celor mici — și explicată prin:

b) O lipsă de cultură, de vederi largi, un parazitism cu adevărat zis, la acel strat conducător și beneficiar, format din străini și străinizați, complectate de lăcomia Turcilor și domnitorilor fanarioți.

Din punct de vedere al stării medicinei în această epocă, se poate conchide, după informațiile lui Sulzer:

1. Nu exista în țările valahe, nici un fel de învățământ medical sau chirurgical.

2. Medicina era practică:

a) de foarte puțini medici propriu ziși (cu studii făcute în străinătate), dintre care, cei mai mulți rău pregătiți și lipsiți de spiritul etice profesionale;

b) de „medicauștrii“, aproape în totalitatea lor lipsiți de orice pregătire și mânați spre acest meșteșug numai de dorul de câștig;

c) de popor, în primul rând de femeile bătrâne, reprezentante ale unei adevărate arte moștenită din generație în generație și bazată pe bunul simț, experiență, credința puternică și dorința — de cele mai multe ori neinteresată — de a face binele.

3. Așezămintele medicale erau foarte reduse ca număr, primitiv înzestrate, iar practica medicală care se execută acolo, lăsa tot așa de mult de dorit, ca și cea din afară.

Iar din punct de vedere al higienii :

1. Starea igienei publice, ca și a celei particulare și individuale e caracterizată printr'un primitivism care nu cunoaște deosebiri de clasă socială. În schimb, din punct de vedere moral, poporul — credincios și muncitor, ospitalier, drept, răbdător și viteaz — se clasează, prin firea lui, pe o treaptă superioară.

2. Alimentația bogată, variată și accesibilă și celor mai săraci, fructele multe, vinurile ebune și naturale, viața în plin aer, obiceiurile care denotă o robustivitate fizică armonios asociată acelei robustivități morale, care este urmarea unei puternice credințe, explică sănătatea și viața lungă a „valahului“ acelei epoci, pe care le admiră, le invidiază și le dă de exemplu autorul, neamului lui.

Cluj, la 6 Martie 1939.

Văzută și bună de imprimat.

Decan,
Prof. Dr. I. DRĂGOIU.

Președintele tezei,
Prof. Dr. V. BOLOGA.

BIBLIOGRAFIE

- Franz Joseph Sulzer*: Ehemaliger k. k. Hauptmann und Auditor. „Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens, als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen“. (Wien bei Rudolph Gräfer, 1781—1782), vol. I, II, III.
- Oniciu Grafiana*: Localități din județul Ilfov. (Traducere din cartea lui Sulzer).
- Gomoiu V.*: Istoria medicinei.
- I. G. Sulzer*: Kurzer Begriff aller Wissenschaften und andere Theile der Gelehrsamkeit (Leipzig, 1759).
- Herscovici Adalbert*: Știri de interes medico-istoric din § 1—32 ai cărții lui Sulzer „Geschichte des Transalpinischen Daciens“. Teză de Doctorat — Cluj — 1938.
- Dr. Constant von Wurzbach*: „Biographisches Lexikon des Kaiserthums. Österreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben“. Vierzigster Theil, Streernitz—Suszycki, Wien Druck und Verlag der k. k. Hof. und Staatsdruckerei 1880.
- Johann Georg*: Mensel „Lexikon der vom Jahre 1750—1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller“. (Leipzig, 1818, G. Fleischer, 80 Bol. XIII. S. 553).
- Joseph Trausch*: Schriftsteller — Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blättter der Siebenbürgen Deutschen. Brașov, Gött (1868—1870—1871) 3. vol.